

Consultatieverslag Mens & Maatschappij

Verslag n.a.v. de consultatiefase

Achtergrond

In maart 2018 zijn 9 ontwikkelteams met daarin leraren en schoolleiders uit het primair en voortgezet onderwijs begonnen met de ontwikkeling van bouwstenen voor de leergebieden Nederlands, Engels/Moderne vreemde talen, Rekenen & Wiskunde, Digitale geletterdheid, Burgerschap, Bewegen & Sport, Kunst & Cultuur, Mens & Maatschappij en Mens & Natuur. Deze bouwstenen vormen de basis voor de herziening van kerndoelen en eindtermen.

De ontwikkelteams werken per leergebied aan een visie, Grote Opdrachten en bouwstenen van kennis en vaardigheden. Deze producten worden in vijf ontwikkelsessies door de ontwikkelteams uitgewerkt. Na elke ontwikkelsessie volgt er een consultatieperiode waarin de betrokkenen worden bevraagd om inbreng te leveren op de tussenproducten, zodat de teams op basis daarvan deze verder kunnen aanscherpen en verrijken. In het consultatieverslag wordt u meegenomen in de keuzes die zijn gemaakt in het herzien van deze tussenproducten. Het eerste tussenproduct van de ontwikkelteams, de conceptvisie, was voor een landelijke consultatie voorgelegd in de consultatieperiode van 26 maart tot 25 april 2018. U kunt de bijgestelde visie en de grote opdrachten voor het leergebied Mens & Maatschappij lezen op onze website: <https://curriculum.nu/tussenproducten-en-feedback/>.

In dit consultatieverslag worden het verloop van het tweede consultatieproces, de reacties die dit heeft opgeleverd en de manier waarop deze zijn benut om het tweede tussenproduct - de Grote Opdrachten - aan te passen, beschreven. Meer informatie over de aanpak van het consultatieproces leest u in de bijlage van dit document.

1. Samenvatting aanpassingen ten behoeve van tussenproduct 'Grote Opdrachten'

Het ontwikkelteam Mens en Maatschappij heeft na de tweede ontwikkelsessie in mei geen complete set met Grote Opdrachten ter consultatie voorgelegd. De reden daarvoor is dat voor het formuleren van een complete set het noodzakelijk is gebleken meer tijd te nemen dan beschikbaar was om (meer) inzicht te krijgen op de antwoorden op enkele vragen en/of dilemma's.

De consultatiefase van Mens en Maatschappij is dan ook anders verlopen dan de consultaties van de andere ontwikkelteams

Het ontwikkelteam heeft wél een aantal vragen gepubliceerd waarop het graag feedback ontvangt. Die vragen zijn gesteld als dilemma's. Er hebben na de ontwikkelfase diverse gesprekken plaats gevonden (o.a. met de vakverenigingen) en er is ook feedback ontvangen.

De vragen van het ontwikkelteam richten zich vooral op de samenhang: samenhang binnen het leergebied en tussen de afzonderlijke M&M vakken; samenhang met andere leergebieden en samenhang tussen kennis en vaardigheden. Ook is gevraagd hoe de M&M vakken elkaar kunnen aanvullen en versterken en hoe leerlingen kunnen leren om de vakperspectieven in samenhang te gebruiken.

In de periode tot aan de derde ontwikkelsessie heeft het ontwikkelteam tijd ingeruimd om, op basis van de ontvangen feedback, een zo compleet mogelijke set Grote Opdrachten op te stellen.

In totaal zijn voor M&M 25 reacties binnengekomen, van organisaties, personen, verenigingen, etc.

Er is een grote variatie in beantwoording; sommigen gaan in op de gestelde vragen, anderen geven antwoord op één of enkele van de voorgelegde vragen. Soms worden adviezen van andere aard gegeven.

Reacties zijn ontvangen van o.a. de vakverenigingen (KNAG, VECON, NVLM, VGN), het vervolgonderwijs (o.a. UvA, Hogescholen, Kenniskring didactiek gammavakken Tilburg, Driestar), de resonansgroep PRO en resonansgroep VSO en het Platform Rekenbewust vakonderwijs. Ook organisaties als Leren voor morgen, Stichting Maerslag, en Social innovation works hebben gereageerd.

Met de ontwikkelscholen het ontwikkelteam is op 14 september een aparte bijeenkomst belegd om te spreken over de concept Grote Opdrachten die op dat moment voorliggen.

2. Aanpassingen weergegeven op basis van de volgende aspecten:

a. Input en/of feedback verwerkt ten behoeve van de Grote Opdrachten

Begripsverheldering

In een aantal reacties wordt ingegaan op het belang van heldere definities van de belangrijkste begrippen. Dan gaat het om bijvoorbeeld samenhang, (kern)concepten en perspectieven. Het ontwikkelteam heeft aan het verzoek om begripsverheldering gehoor gegeven door een begrippenlijst op te leveren en duidelijk te maken vanuit welke kernconcepten (uit literatuur) keuzes zijn gemaakt.

Beroepsoriëntatie

Er zijn opmerkingen over aansluiting op het vervolgonderwijs of uitstroom naar werk. Het is van belang dat er binnen het ontwikkelteam regelmatig vanuit verschillende 'brillen' naar de visie en Grote Opdrachten wordt gekeken. Dat betreft zowel SBO uitstroom als de uitstroom richting het hoger onderwijs.

Denk- en werkwijzen

Grote opdrachten kunnen vanuit verschillende dimensies worden geordend (bijvoorbeeld vanuit concepten, denkwijzen of vaardigheden). Het ontwikkelteam verantwoordt vanuit welke dimensies de ordening plaatsvindt. Daarnaast maakt het ontwikkelteam in een conceptueel kader duidelijk hoe de andere dimensies een plek krijgen.

Leerlijnen

Een leerlijn moet niet moeten worden ontworpen vanuit één richting (vanuit po naar vo of vanuit het eindexamens terug naar het po). Er is onder meer geadviseerd om te denken vanuit een concentrisch model waarbij vakinhouden telkens terugkomen, zodanig dat deze aansluiten op de ontwikkelingsfase van de leerling. Uitwerkingen van de leerlijn(en) volgen waar mogelijk in de fase van het ontwikkelen van de bouwstenen.

Er zijn door diverse partijen suggesties gedaan voor aanvullingen op de Grote Opdrachten. Enkele voorbeelden van aanvullingen worden meegenomen en bestaansverhelderende vragen krijgen waar mogelijk een plek. Suggesties die specifiek ingaan op de vakinhouden komen terug bij de bouwstenen.

Voorbeelden van Grote Opdrachten

Er is een aantal ideeën voor Grote Opdrachten ingebracht door diverse partijen. Het ontwikkelteam heeft deze voorbeelden en adviezen meegewogen in het selecteren en formuleren van de 'definitieve' Grote Opdrachten.

Het gaat met name over de volgende (soms geclusterde) onderwerpen en adviezen:

Belangrijke onderwerpen:
Globalisering, klimaat, migratie, samenlevingen, kennis en technologie, eigen leefomgeving, welvaart en welzijn, mens en bedrijf, taal en identiteit, macht en ongelijkheid, geloof en wetenschap.
Identiteit, diversiteit, globalisering, duurzaamheid, verdeling, mensenrechten, mondiale betrokkenheid en vrede en conflict.
Het belang van de relatie tot de ander: 'Je bent hier niet alleen, je bent hier niet voor niets, je komt ergens vandaag, je bent iemand en je verhoudt je tot de wereld om je heen.'
Klimaat, water, logistiek, steden, geopolitiek, globalisering, gezondheid, agrofood en energie.
Leven, wereldburgerschap, ontdekkingen, communicatie, kracht en duurzaamheid
Water, groen, energie en klimaat, afval, openbare ruimte, voedsel.
Educaties: met name erfgoed en mensenrechten.
Adviezen:
Maak bij de Grote Opdrachten gebruik van bestaansverhelderende vragen
Maak gebruik van (aantal van) de <i>sustainable development goals</i> (<i>education for sustainable development goals, Unesco</i>) om aan te sluiten bij onderwerpen en problemen uit de maatschappij.
Maak gebruik van Vensters op de wereld: diversiteit, identiteit, mensenrechten, duurzame ontwikkeling, globalisering, verdeling, vrede en conflict, mondiale betrokkenheid.
Neem ook het voorbeeld m.b.t. het curriculum van Singapore in overweging.

De rol van godsdienst / levensbeschouwing

Verschillende organisaties hebben gewezen op het belang van godsdienst en levensbeschouwing. Deze vakken maken in formele zin geen deel uit van het leergebied. Geestelijke stromingen en levensovertuigingen komen als onderwerpen binnen het leergebied echter wel aan de orde en krijgen een plek in de Grote Opdrachten en bouwstenen.

b. Input en/of feedback niet verwerkt ten behoeve van de Grote Opdrachten

Opmerkingen die zijn gemaakt over de bouwstenen zullen worden meegenomen zodra de bouwstenen worden ontwikkeld.

Opmerkingen en adviezen over hoe onderwijs zou moeten worden aangeboden (de onderwijspraktijk) worden niet meegenomen omdat het ontwikkelteam niet gaat over 'het hoe'.

Een veel gemaakte opmerking is: beschrijf Grote Opdrachten vanuit ontmoetingen, levensechte contexten en praktijkervaringen. Voor goed onderwijs is dit essentieel maar deze opmerkingen gaan, wat het ontwikkelteam betreft, over 'het hoe'.

c. Input en/of feedback meenemen naar de vervolgfase

Verschillende keren is gewezen dat het belangrijk is dat een aantal randvoorwaarden op orde moet zijn om wijzigingen in het curriculum (in de praktijk) te realiseren. Zoals de lerarenopleidingen die rekening moeten houden met het feit dat anders opgeleide leraren nodig zijn.

Feedback met betrekking tot randvoorwaarden wordt meegegeven aan de Coördinatiegroep.

Bijlage 1. Consultatieproces

Algemene aanpak consultatieproces

De consultatie heeft verschillende doelen. Het eerste doel is het inhoudelijk verrijken van de tussenproducten. De ontwikkelteams kunnen immers niet alleen de bouwstenen formuleren. Zij hebben de deskundigheid en ervaringen van de rest van het onderwijs- en maatschappelijke veld hierin nodig. Het tweede doel is de herkenbaarheid van de eindopbrengst voor leraren te bevorderen. De ontwikkelscholen hebben hierin een belangrijke rol. Leraren zijn immers de beoogde gebruikers. Tenslotte hebben veel betrokkenen een belang bij de inhoud van de eindopbrengst of spelen ze een rol in de realisatie van het uiteindelijke curriculum; het is belangrijk dat zij in deze fase al hun inbreng kunnen geven.

Bij de start van de consultatieperiode is het tussenproduct van alle ontwikkelteams met bijbehorende consultatievragen breed gedeeld met ontwikkelscholen en andere betrokkenen in het onderwijsveld. De betrokkenen konden feedback aanreiken via een online feedbackformulier. Daarnaast zijn de leraren en schoolleiders uit de ontwikkelteams uitgenodigd bij verschillende bijeenkomsten die door diverse partijen zijn georganiseerd, om daar met aanwezigen in gesprek te gaan over de tussenproducten. De organisatoren van de bijeenkomsten konden daarna schriftelijke feedback aanleveren via de online feedbackformulieren. In een aantal gevallen waren er ook bijeenkomsten die meer gericht waren op het ophalen van input voor de komende ontwikkelsessie.

Binnengekomen reacties in de tweede consultatieperiode

De tweede consultatieperiode liep van dinsdag 5 juni tot en met vrijdag 6 juli. Ontwikkelteam Mens en Maatschappij heeft geen grote opdrachten als tussenproduct opgeleverd en dus ook geen feedback gevraagd, maar heeft reacties gevraagd op een aantal vragen als *input* voor het formuleren van grote opdrachten. Hier hebben 25 organisaties dan wel individuen aan meegewerkt.

Voor de overige leergebieden zijn er 490 feedbackformulieren ingevuld. Deels zijn dit persoonlijke reacties, maar er zijn ook formulieren ingevuld namens organisaties of naar aanleiding van bijeenkomsten. In totaal waren er 8.255 betrokkenen bij de feedbackreacties. In de feedback zijn o.a. vakverenigingen, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven vertegenwoordigd. Ook de ontwikkelscholen hebben gereageerd op de tussenproducten door middel van de feedbackformulieren. De ontwikkelscholen hadden de opdracht om hun inbreng te baseren op de feedback van het lerarenteam op hun school, van ouders, van leerlingen en waar mogelijk het aansluitend onderwijs en maatschappelijke organisaties rondom de school. De specifieke aantallen feedbackreacties zijn per leergebied als volgt:

Leergebieden	Nederlands	Rekenen/ Wiskunde	Engels/MVT	Burgerscha p	Dig. Geletterdhei d	Bewegen en sport	Kunst en Cultuur	Mens en Maatschapp ij	Mens en Natuur
Het aantal reacties via de website	64	52	50	91	51	53	51	*	78

*Ontwikkelteam Mens en Maatschappij heeft geen grote opdrachten als tussenproduct opgeleverd en dus ook geen feedbackreacties via de website opgehaald, maar heeft input gevraagd via bijeenkomsten op een aantal vragen. Het gaat om 25 reacties voor dit leergebied.

Bent u benieuwd naar de binnengekomen reacties? Deze kunt u vinden op <https://curriculum.nu/tussenproducten-en-feedback/>. Scroll op de pagina naar beneden, klik op Grote Opdrachten en kies dan het leergebied waarvan u de feedback wilt lezen.

Analyse van input en feedback

De leden van het ontwikkelteam hebben de reacties op een gestructureerde manier uitgewerkt. Het ontwikkelteam heeft de binnengekomen antwoorden geclusterd in thema's en geanalyseerd op grote lijnen in die reacties. Vervolgens zijn de reacties door de ontwikkelteamleden individueel en als team gewaardeerd. Op basis van de teamwaardering en bijbehorende argumentatie hebben de leden van het ontwikkelteam vastgesteld (i) welke input en feedback in de grote opdrachten wordt verwerkt, (ii) welke input en feedback niet in de grote opdrachten wordt verwerkt en (iii) welke feedback naar de volgende fase wordt meegenomen.

Zoals is aangegeven heeft het ontwikkelteam geen feedback gevraagd op concrete Grote Opdrachten, maar zijn vragen, dilemma's voorgelegd.

Na de zomervakantie is door het ontwikkelteam gewerkt aan het opstellen van Grote Opdrachten. Ook zijn gesprekken gevoerd met vakverenigingen en vakexperts. Daarnaast is op 14 september een bijeenkomst georganiseerd met ontwikkelscholen en leden van het ontwikkelteam M&M. Daar is ook feedback opgehaald met betrekking tot de toen voorliggende Grote Opdrachten.

Uiteindelijk heeft het ontwikkelteam vóór de ontwikkelsessie in oktober een set Grote Opdrachten samengesteld die uitgangspunt is voor de besprekingen in het team tijdens ontwikkelsessie 3.

Deze set is in de ontwikkelsessie, mede op basis van alle feedback, flink bijgesteld. Tevens is veel energie gestoken om in afstemming met het leergebied Mens & Natuur tot een onderbouwd kader voor de Grote Opdrachten te komen. Ten slotte is er de nodige aandacht besteed aan het realiseren van meer samenhang binnen het leergebied en met (de Grote Opdrachten van) andere leergebieden.